

ИВАН ВАЗОВ - "ЕДНА БЪЛГАРКА"

МИЛОСЪРДИЕТО И ВЯРАТА В СТРАШНОТО ВРЕМЕ НА ВЪСТАНИЕТО

Вазовият белетристичен шедевър "Една българка", чието заглавие абсолютизира националната идея, в своя етичен подтекст се обляга преди всичко върху християнските ценности, християнския морал и християнския поглед към света. Заглавието може да бъде разбрано и другояче – една вярваща жена, една майка, една добродетелна селянка от Челопек. Разбира се, сферата на предположенията би станала безкрайна, ако тръгнем по веригата от допълнителни смисли. Фундаментът на творбата обаче се носи от две понятия, здраво залегнали във вековния живот на българина.

Милосърдието към ближния и вярата във всепобеждаващата сила на доброто крепят главната героиня баба Илийца по трудния ѝ път към спасението на двама души, на две Божии чеда. В края на втори епизод Вазов пише: "И тя бързаше сега с утроена сила, за да спаси, ако даде Бог, два живота." Тази смела, всеотдайна и жертвоготовна българка притежава голямо и чувствително сърце, в което вмества по неподражаем начин християнско милосърдие и майчина доброта. Похвалната ѝ постъпка, която граничи със саможертвеност и героизъм, е разкрита в перипетиите на една драматична историческа обстановка, в едно страшно и безпощадно време, когато поробителите са настръхнали и освирепели, а робите са изплашени до смърт. Нравствените добродетели на челопеченката са разкрити на дело, в хода на действието и тъкмо те дават достатъчно основание на автора да възкликне от името на всички: "Аферим, бабо, машаллах!"

Представата за Илийца се създава първоначално по обичайните пътища на класическата повествователна традиция. Вазов изгражда физическия портрет на героинята – "около шейсетгодишна, висока, кокалеста – мъжка на вид" – като първи и най-важен щрих от нейната индивидуализация. Възрастта ѝ – цели четиридесет години дистанция спрямо момъка – е главната предпоставка за проява на майчиното ѝ чувство. Тя на два пъти нарича бунтовника "синко" и говори за него в среден род – "тръгнало е за християнска вяра курбан да става". Грубоватият ѝ външен вид контрастира на нежното ѝ и отзивчиво сърце. Личи, че тази сурова жена е расла на село, познава добре условията на изтощителния труд и тегобите на робството. Характерът, който постепенно се изгражда в хода на сюжета, е колкото типичен, толкова и неповторим – малко жени по онова време притежават качествата на Илийца. Писателят успява да издигне образа на героинята си във висока мяра за морал и поведение, която да бъде използвана като отправна точка към идеала.

Паралелно с образа на Илийца Вазов умело създава и представа у читателя за историческата обстановка – чрез уточняване на времето и мястото на случката и чрез изнасяне на фиктивното събитие от художествената творба върху широкия периметър на историята. Смесването на факт и измислица разполага действието в една по-широка координатна система, за да може читателят да се потопи в драматизма на обстоятелствата – Априлското въстание, Ботевата чета, местата, през които е минала тя: Враца, Веслец, Балкана. Не са нужни пространни описания, за да разберем атмосферата на времето – събудената омраза на поробителя, която личи най-вече в обръщенията на турците към жените ("свини гявурски", "хънзъри", "кучки", "червей", "магарице"), както и страха, обзел поробеното население: "Истина, че тук бяха само жени: мъжете не смееха да излязат." Писателят поставя допълнителен щрих върху образа на героинята, противопоставяйки женската ѝ смелост и твърдост на страха и малодушието на мъжете. В трети епизод това противопоставяне става още по-явно. Вазов е творец, в чийто художествен стил контрастите играят съществена роля.

Първото преминаване на Искъра е и първото препятствие, което поставя на изпитание характера на Илийца и илюстрира решимостта ѝ, волята ѝ да продължи по

избрания път. Тя е видяла немало в живота си и познава нрава на турците. Сведението за хаджи Хасан ага – “беше му готвила баница в Челопек” – е всъщност сведение за навиците на епохата, за отношенията между роби и господари. Познанството със селянката и евентуалната благодарност за гостоприемството ѝ не пречат на турчина да я назове “магарица”, но също така тъкмо те са отворената вратичка, през която ще мине Илийца. С верен усет към възможностите на момента тя го моли: “Аго, за Бога, направи това добро, помисли, че и ти имаш деца!” Ако избухналото въстание е разделило хората по етнически признак и е увеличило вековната пропаст между тях, Илийца се стреми да хвърли мост, като провокира човешкото, бащиното чувство. Няма значение, че той е турчин, а тя – българка. Важното е, че и двамата са родители, че всички ние сме хора.

Във фрагментарната конструкция на разказа втори епизод играе ролята на завръзка, защото тук читателят научава за двойното основание на селянката да тръгне към манастира. Детето ѝ е болно, а бунтовникът я чака. Две живи същества, две християнски чеда се осланят на нея! По отношение на внучето надеждата в Бога и Света Богородица не е изненада. Българинът по онова време разчита повече на Божията помощ, отколкото на медицината. За същото говори и разказът “По жицата” на Йордан Йовков, в който Гунчо и семейството му са тръгнали да дирят миражната бяла лястовица. По отношение на бунтовника, на бежанеца, Илийца се проявява като истинска майка, българка и християнка. От пръв поглед тя преценява вярно критичното положение, в което е изпаднал – по външния му вид (“чудати опнати дрехи с ширити по гърдите и с пушка”, лице – “измахнато и бледо”) и по първата му реплика: “Бабо, хляб! Умирам от глад!” Без да е наясно със сложността на политическата обстановка, селската жена усеща със сърцето си как трябва да постъпи. Интуицията ѝ безпогрешно ѝ диктува верните решения, помага ѝ правилно да се ориентира в ситуацията и да прецени: “От ония е, дете ги гонят сега!...” Без високопарни слова тя формулира за себе си своята съпричастност към участта на другия и към правотата на делото: “Ние сме християни.” Илийца отлично разбира моралния смисъл на саможертвата – “тръгнало е за християнска вяра курбан да става”. Тези съображения пробуждат у нея майката и българката, дават ѝ сили да пренебрегне естествения човешки страх от опасността и да тръгне с утроена сила да спасява два човешки живота. Във финала Вазов извежда този проблем до степен на основна художествена идея на разказа.

Церовата гора, Искърът, манастирът и пак церовата гора – това е краткият, но сложен, драматичен и психологически наситен път, който извървява баба Илийца. Превратностите на тоя път бележат превратностите на съдбата и открояват силата и малодушието на характерите. Идеята за дома крепост от началото на творбата се трансформира в идея за манастира крепост. Тъкмо това обаче обезсмисля последния като убежище на вярата. Неин истински носител, неин храм се оказва не институцията, а простодушното сърце на челопеченката. Борбата с кола се превръща в истинска голгота за нея. На изпитание са поставени както физическите, така и морално-волевите ѝ качества. С умението на голям художник Вазов разкрива невероятната вътрешна и външна динамика на събитието, огромната му психологическа наситеност и драматизъм. Борбата с кола, която поставя героинята в екстремна ситуация, е важен преходен момент в разказа – преход от укрепеното пространство на манастира към опасното пространство на гората. Втората среща на Илийца с момъка е сигурно доказателство за нейната всеотдайност, стигаща до жертвоготовност.

Бунтовникът е неизразимо благодарен на добродетелната селянка за подкрепата ѝ. В този смисъл простичкото “Благодаря, бабо!” е най-малкото, което може да се каже. Писателят умело проследява градацията на неговото възхищение, което стига до благоговение и преклонение пред тази “великодушна жена, чието сърце е разбито от едно голямо лично нещастие”. Когато я вижда за втори път, момъкът е покъртен, а после смаян и поразен, за да се почувства накрая потресен от саможертвената ѝ постъпка, при която селянката забравя дори за собственото си внуче в желанието си да помогне на изпадналия в беда. Бунтовникът вижда в нейно

лице "своя майка, свой спасител, свое провидение". Докато другите българи в разказа са превърнали домовете си в убежище на страха, Илийца широко отваря вратите на своя дом за един човек, който би могъл да го подпали: "Хората са наплашени сега и ме изгарят жива, ако усетят...", изрича тя. От устата ѝ се отронва не укор към тези голобради момчета, а болезнена въздишка, в която са стаени много тревога и съзнание за драматизма на историческия момент и за силата на Османската империя: "Защо ви трябваше вам, момчета? Тая пуста царщина тъй ли лесно се разсипва!..."

Вярата на Илийца, поставена на изпитание, постоянно доказва висотата и моралната си същност. Тя помага на ближния, на изпадналия в беда безрезервно, така както изисква от вярващите Христовото учение. Но същевременно тя открадва дреха, която се оказва попско расо, за да помогне на бунтовника, и знае, че кражбата е в противоречие с християнския морал, мисли, че това е грях: "Взех манастирско скришом, Боже, прощавай, грях сторих..." В това страшно време, когато страхът има много имена, а малодушието, подлостта и предателството са заразителни, колко наивно мил, колко симпатичен изглежда грехът на Илийца! Колко естествено и завладяващо тя се "кахъри" за бежанеца и как силно иска да му помогне – "да имаше крила, щеше да го вземе и да хвъркне с него"!

Събитието говори достатъчно добре за себе си, за да не се налага авторът да го коментира. Но при Вазов е така – събитието има своя поучителен финал, а авторът се чувства длъжен да му направи своята коментарна оценка. Бунтовникът умира, защото такава е логиката на революционната борба. Илийца не съумява да го спаси въпреки огромните усилия, които полага. Но нито неговият подвиг, нито нейното добро са отишли напразно. В света няма напразни усилия и излишна добродетелност, внушава Вазов. Божият свят е подвластен на идеята за доброто, стореното добро се възмездява. Големият исторически резултат от въстанието е изгрялата свобода над отечеството, а великолепната му художествена илюстрация е оцелялото внуше, което сега е левент майор от българската армия. Милосърдието и вярата са се оказали най-сигурните опори на човека в страшното време на въстанието. Затова Илийца е уверена, че Бог е разчел не толкова реалния резултат, колкото дълбоките основания на нейната постъпка и на цялото ѝ поведение.

Образът на тази забележителна българска жена от епохата на робството надхвърля далеч историческата ограниченост на своето време. С общочовешкото си излъчване и с християнската си нравственост, която е вечна, той е вълнувал и вълнува поколения читатели преди и сега.

Помагало по литература за изпита след 7. клас (Ангел Малинов)